
Opvattingen over sociale uitkeringen

A.A.M. Fiselier, E.J.H. ter Heine en J.G.M. Lammers

1. Inleiding

Onze huidige verzorgingsstaat is een produkt van wat wel het moderniseringsproces wordt genoemd (Adriaansens en Zijdeveld 1981). Voortgaande differentiatie in structureel opzicht is de structurele component van dit proces, toenemende rationalisering de culturele component. Van de verzorging, zoals die in ons land gestalte heeft gekregen, maakt het sociale zekerheidsstelsel een belangrijk deel uit.¹

Aan twee aspecten van verzorging in het kader van het sociale zekerheidsstelsel schenken wij in dit artikel aandacht. Dat is allereerst de stelling dat het denken in termen van gunst plaats gemaakt heeft voor een denken in termen van recht (Schuijt 1978, Adriaansens en Zijdeveld 1981). Vervolgens de veronderstelling dat er onvoldoende waarborgen zijn voor het behoud van de privacy van uitkeringsgerechtigden, daar waar sociale hulpverlening binnen het kader van de verzorgingsstaat gestalte heeft gekregen (Pinker 1973, Berghuis en Kommer 1984).

We leggen hiermee de nadruk op de culturele componenten, niet alleen omdat economische en bestuurlijk-juridische aspecten in de politieke en maatschappelijke discussies over sociale zekerheid tot nog toe de boventoon voeren, maar ook omdat er over deze thematiek slechts in beperkte mate empirische gegevens voorhanden zijn, die bovendien soms tot tegengestelde uitkomsten aanleiding geven (Veldkamp 1984, De Gier 1987).

Bovenstaande globale benadering van enkele aspecten van de verzorging vanuit het moderniseringsproces draagt een sterk ideaaltypisch karakter en vraagt om een confrontatie met de realiteit. Wat het eerste aspect betreft (het denken in termen van recht), blijkt uit tot nu toe verricht onderzoek dat het denken over sociale uitkeringen als gunst beslist geen gepasseerd station is (Van Bijsterveldt 1975, Van Rossum e.a. 1984). Dit onderzoek heeft echter vrijwel uitsluitend betrekking op deelpopulaties van de Nederlandse bevolking, met name uitkeringsgerechtigden. Ten aanzien van het tweede aspect (waarborgen voor behoud van privacy) levert onderzoeksmateriaal aanwijzingen op voor het

bestaan van een door burgers ervaren onnodige betutteling door uitkeringsinstanties (Jacobs 1984, Bons e.a. 1988). Het onderzoek tot nu toe maakt het niet mogelijk een meer omvattend antwoord te geven op de vraag of de verwachte gevolgen van modernisering van de sociale hulpverlening in het denken over sociale uitkeringen bij de Nederlandse bevolking aanwezig zijn; de vraagstelling en/of onderzoeksopzet zijn daar onvoldoende op toegesneden. In ons onderzoek hopen we dit antwoord wel te kunnen geven.

2. Vraagstelling

Onze vraagstelling is tweeledig:

- In welke mate wordt door de Nederlandse bevolking een sociale uitkering ervaren als een recht danwel als een gunst? In welke mate worden de waarborgen voor het behoud van de privacy van uitkeringsgerechtigden als voldoende danwel onvoldoende beschouwd?
- In welke mate en op welke wijze variëren de bedoelde opvattingen over sociale uitkeringen in diverse segmenten van de Nederlandse bevolking?

Ten behoeve van de tweede vraag onderscheiden we bevolkingscategorieën aan de hand van enkele structurele en culturele variabelen.² We verwachten dat de onderscheiden bevolkingscategorieën variëren in de mate waarin zij moderniseringstendensen vertonen en indien dit het geval is, er in sommige bevolkingscategorieën meer gevoelens van recht en meer percepties van inbreuken op de privacy overheersen dan in andere.

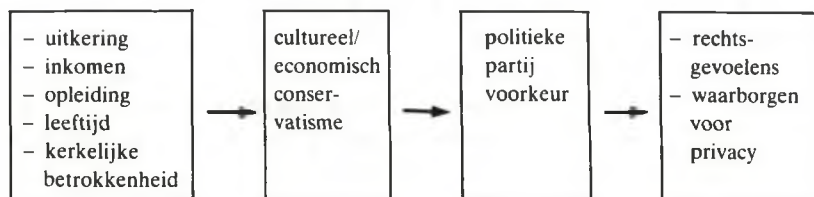
Als structurele variabelen gebruiken we: leeftijd, opleiding, betrokkenheid bij een kerk, inkomen en het al dan niet uitkeringsgerechtigd zijn. Als culturele variabelen nemen we op:

- cultureel conservatisme: deze variabele wijst op de mate waarin men burgerlijke vrijheden wil inperken, ingrepen in het leven afwijst en er een traditioneel beeld van de vrouw op nahoudt;
- economisch conservatisme: de mate van weerstand tegen nivellering van inkomens en tegen daarop gericht overheidsingrijpen, en de mate waarin men zich verzet tegen hardere vakbondspolitiek;
- de voorkeur voor een politieke partij: een behoudende danwel een progressieve opstelling in politiek opzicht.

We nemen aan dat de structurele variabelen invloed hebben op de culturele variabelen; politieke voorkeur beschouwen we als een afgeleide van de beide vormen van conservatisme; zie schema 1.

Als algemene hypothese stellen we: Mensen die jonger zijn, een hogere opleiding hebben genoten en minder kerkelijk betrokken zijn, zijn – in vergelijking met ouderen, lager opgeleiden en meer kerkelijk betrokkenen – cultureel en economisch minder conservatief, hebben een meer links politieke voorkeur en

Schema 1: Causale volgorde van besproken variabelen

demonstreren meer rechtsgevoelens en percipiëren minder waarborgen voor de privacy van uitkeringsgerechtigden. We noemen dit de moderniseringshypothese.

3. Steekproef en operationalisering

Steekproef. Onze vraagstelling maakt deel uit van het project 'Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland 1985' (SOCON 1985). De dataverzameling van dit project vond plaats in het najaar van 1985. Het betreft een tweetraps aselechte steekproef onder de Nederlandse bevolking van 18-70 jaar. De te benaderen proporties respondenten zijn met het oog op de combinatie van regio en urbanisatiegraad zodanig vastgelegd, dat deze verdeling overeenstemt met de verdeling zoals die in de Nederlandse bevolking bestaat. De ondervraagde Nederlanders vormen naar sekse, leeftijd, burgerlijke staat en de combinaties daarvan een optimale benadering van de nationale verdelingen van deze variabelen (zie: Felling e.a. 1987).

Operationalisering van de variabelen. De meting van het als een recht ervaren van een sociale uitkering is gebaseerd op twee uitspraken waarmee de respondent het al dan niet eens kon zijn en die in het SOCON-onderzoek indicatief bleken voor de recht/gunst-gevoelens. De uitspraken beogen gevoelens te meten en niet of de respondent weet dat het om een in de wet vastgelegd recht gaat. Het betreft de uitspraken:

- je kunt het voor andere mensen maar beter verborgen houden wanneer je van een uitkering leeft;
- je moet je er eigenlijk voor schamen wanneer je een uitkering krijgt.

Met behulp van deze uitspraken is een nieuwe variabele '*Rechtsgevoelens*' gemaakt met twee categorieën: het afwijzen van beide uitspraken (de respondent ervaart een sociale uitkering als een recht) en het niet afwijzen van beide uitspraken tegelijk.

Het percipiëren van waarborgen voor privacy is gebaseerd op de volgende drie uitspraken:

- de overheid bemoeit zich veel te veel met je wanneer je van een uitkering leeft;

- mensen met een uitkering worden door de overheid onrechtvaardig behandeld³;
- als je voor een uitkering in aanmerking wilt komen, moet je de Sociale Dienst veel te veel over je privé-leven vertellen.

De gemeenschappelijke inhoud, vastgelegd in een schaal, duiden we aan als 'Waarborgen voor privacy'. Ze geeft uitdrukking aan de mate waarin de burgers van mening zijn dat instanties – belast met de uitvoering van de sociale zekerheidswetgeving – te indringend, te bemoeizuchtig en niet rechtvaardig omspringen met hun (aspirant-)cliënten. We wijzen erop dat het hier gaat om een perceptie bij het publiek, mede omdat het percentage van de bevolking dat eigen ervaringen heeft opgedaan met één of meer van deze instanties vrij laag is. Tussen beide afhankelijke variabelen bestaat geen samenhang ($r = .000$).⁴

De *onafhankelijke* variabelen zijn als volgt geoperationaliseerd:

De structurele variabelen hebben de volgende categorieën:

- leeftijd: 18-14 j, 25-34 j, 35-44 j, 45-54 j, 55-64 j, 65-70 j;
- bruto huishoudinkomen per maand in gulden: tot 1500, 1500-2500, 2500-3250, 3250-5000, 5000 en hoger;
- hoogst voltooide opleiding is: ls, lbo, mulo-ulo-mavo, mbo, havo-mms-vwo, hbo, wo;
- kerkelijke betrokkenheid: tweede generatie onkerkelijk, eerste generatie kerkelijk, vroeger kerklid, marginaal kerklid, modaal kerklid, kern kerklid;
- uitkering: niet uitkeringsgerechtigd, wel uitkeringsgerechtigd.⁵

De culturele variabelen rond conservatisme worden opgevat als variabelen van het intervalniveau en zijn gestandaardiseerd met gemiddelde 0 en variantie 1. De correlatie tussen beide is zeer zwak ($r = .048$). De voorkeur voor een politieke partij is gemeten met de vraag: op welke landelijke politieke partij zou u stemmen als er vandaag Tweede Kamer-verkiezingen werden gehouden? Klein links, PvdA, D'66, CDA, VVD of Klein rechts?⁶

4. Resultaten

Vraagstelling 1. Het bestaan van *recht/gunst-gevoelens* is geïndiceerd met een tweetal uitspraken. Beschouwen we iemand die beide uitspraken afwijst als iemand die een sociale uitkering als een recht beschouwt, dan ziet 79% van de ondervraagden dit als zodanig. Slechts 21% is het met één van beide of met beide uitspraken eens. We beschouwen dezen als degenen die een uitkering als een gunst zien. Hiervan is slechts iets meer dan 1% het met beide uitspraken eens. Op basis van deze gegevens kunnen we concluderen dat de mogelijkheid in Nederland een sociale uitkering te ontvangen wijdverbreid als een recht wordt beschouwd.

Over de mate waarin mensen van mening zijn dat de *privacy voldoende ge-*

waarborgd is, kunnen we het volgende opmerken. Als wij afgaan op de mate waarin de respondenten het met twee of drie van de betreffende uitspraken eens zijn, dan kunnen we concluderen dat ongeveer één op de drie Nederlanders (36%) de opvatting huldigt dat bij de uitvoering van de sociale zekerheid inbreuk wordt gemaakt op de privacy van de (aspirant-)rechthebbenden. Daarmee lijken wij een gunstiger beeld verkregen te hebben dan uit het Sociaal en Cultureel Rapport (1984) naar voren komt, maar opgemerkt moet wel worden dat de gegevens uit die bron betrekking hebben op meer concreet uitgewerkte rechten van werklozen.

Vraagstelling 2. Uitgangspunt voor de analyse is schema 1 waarin de culturele variabelen beschouwd worden als de schakel in het proces tussen de structurele variabelen en de beide afhankelijke variabelen. Op basis van dit schema is een padanalyse met nominale en intervalvariabelen uitgevoerd op de wijze zoals Israëls (1985) die heeft voorgesteld. Kenmerkend voor deze op regressietheorie gebaseerde analyse is de eenvoudige interpretatie van de effecten en het feit dat ook de afhankelijke variabele nominaal mag zijn (indien alle variabelen nominaal zijn, staat de analyse bekend als ANOTA (Keller e.a. 1985)).

Om een eerste idee te krijgen of de moderniseringshypothese, globaal genomen, opgaat zijn in tabel 1 de significante samenhangen aangegeven tussen de structurele variabelen en beide afhankelijke variabelen. In de eerste rij zijn ze alleen gecontroleerd voor elkaar; in de tweede rij zijn ze daarenboven voor de culturele variabelen gecontroleerd.⁷ Verdwijnen de samenhangen in de tweede rij, dan is dit een aanwijzing dat de culturele variabelen inderdaad die intermediaire rol zullen spelen zoals door ons vermoed wordt.

In tabel 1 constateren we dat het accepteren van een *sociale uitkering als een*

Tabel 1: Samenhangen, uitgedrukt in Cramer's V, van de structurele variabelen met 'rechtsgevoelens' en 'waarborgen voor privacy'; niet resp. wel gecontroleerd voor de culturele variabelen; blanco = niet significant ($\alpha \leq .05$), N = 1448

	uitke- ringsge- rechtigd	inkomen	leeftijd	kerkelijke betrokken- heid	opleiding
rechtsgevoelens			.156	.115	.100
controle cult.var.			.123		
waarborgen privacy	.100	.088		.125	.091
controle cult.var.	.073				

recht vooral met leeftijd samenhangt ($V = .156$), kerkelijke betrokkenheid ($V = .115$) en opleiding ($V = .100$). Het uitkeringsgerechtigd zijn en inkomen hangen daar niet mee samen. Het percipiëren van *waarborgen voor privacy* blijkt ook met de kerkelijke betrokkenheid en opleiding te variëren, maar daar-

naast met het uitkeringsgerechtigd zijn en inkomen. Worden vervolgens deze samenhangen gecontroleerd voor de culturele variabelen, dan blijken de meeste weg te vallen en de resterende twee af te nemen. De conclusie kan niet anders zijn dan dat de onderscheiden categorieën uit de bevolking verschillen in het beleven van een uitkering als een recht en in het percipiëren van privacy-waarborgen en vervolgens dat deze structurele verschillen met culturele gepaard gaan. Om welke culturele waarden het hier gaat, zal in het vervolg aan de orde komen. Daarbij is het overigens mogelijk dat een structurele variabele die hierboven een niet-significante samenhang laat zien, een categorie kan blijken te bevatten waarin de genoemde gevoelens en percepties wel significant meer blijken voor te komen; maar dat zullen uitzonderingen zijn.

Tabel 2 geeft de resultaten van de padanalyse, opgezet volgens de causale volgorde in schema 1. De getallen stellen de directe effecten voor van de onafhankelijke variabelen (naar categorieën, links als rij-variabelen vermeld), op de afhankelijke variabelen die als kolom-variabelen staan aangegeven. Omwille van de ruimte worden van de variabele 'Waarborgen voor privacy' alleen de resultaten voor de categorie '(relatief) onvoldoende waarborgen' (On-W) gegeven.

In de eerste regel van tabel 2 zijn de gemiddelden geplaatst. Voor de nominale categorieën zijn die gelijk aan het percentage personen in de categorie. In het veld van tabel 2 zijn vooral de blokken A, D en F van belang. Zij geven de effecten aan die corresponderen met de pijlen in de causale keten (schema 1). Als alle invloeden binnen deze keten zouden blijven, zouden de effecten in de andere blokken van tabel 2 nul moeten zijn. Dit is niet zo, maar voor sommigen gaat dat meer op dan voor anderen. We zullen tabel 2 bespreken, de causale keten van achter naar voren volgend op zoek naar de oorzaken van elke afhankelijke variabele.

We beginnen bij het percipiëren van onvoldoende *waarborgen voor de privacy*. We zien in de eerste regel dat 31% van de bevolking onvoldoende waarborgen voor privacy percipieert. In de laatste kolom van tabel 2 zijn de over- en ondervertegenwoordigingen te lezen in de verschillende categorieën. We zien dat ze het grootst zijn binnen de aanhangers van de verschillende politieke partijen (blok F). Klein links-aanhangers zijn bij voorbeeld 20% meer (dus 51%) van mening dat de privacy onvoldoende gewaarborgd is. Onder de aanhangers van de rechtse partijen komt deze mening veel minder voor; binnen de aanhang van Klein rechts bij voorbeeld 18% minder (dus 13%). Het percipiëren van onvoldoende waarborgen hangt dus in hoge mate samen met de politieke oriëntatie van de persoon.

Maar er zijn meer factoren. We zien in de laatste kolom van blok C dat er naast de politieke voorkeur nog verschillen zijn naar categorieën van structurele variabelen; de uitkeringsgerechtigden en mensen uit de één na laagste inko-

mencategorie, met een lagere beroepsopleiding en zij die vroeger kerkelijk waren, geven meer te kennen dat de privacy geschonden wordt. Een verrassende uitzondering zijn de jongeren van 18 tot 24 jaar. Zij zijn niet over-, maar ondervertegenwoordigd met 8% en percipiëren dus minder dat de privacy geschonden wordt. Dan zijn er nog verschillen naar economisch conservatisme (blok E). Hoe conservatiever men in economisch opzicht is, hoe meer men van mening is dat de privacy voldoende gewaarborgd is. Met elke toename van een schaaleenheid daalt het percentage met 6%.

Voor de andere afhankelijke variabele liggen de zaken duidelijk anders. Van de bevolking ervaart 77% (eerste regel) *een sociale uitkering als een recht*. Kijken we in de voorlaatste kolom van tabel 2, dan valt op dat er geen directe invloed is van de politieke-partijvoorkeuren (blok F). Dit wil overigens niet zeggen dat de aanhangers van de politieke partijen allemaal in dezelfde mate een sociale uitkering als een recht ervaren. Voor beide afhankelijke variabelen zijn er grote verschillen tussen de diverse partijen (tabel 3). Het betekent alleen dat zowel de politieke-partijvoorkeur als de rechtsgevoelens een gemeenschappelijke oorzakelijke achtergrond hebben en conform schema 1 is dit de conservatieve instelling van de persoon. Van de daarbij twee onderscheiden vormen kan dit alleen het cultureel conservatisme zijn, omdat alleen het cultureel conservatisme een direct effect blijkt te hebben op de mate van rechtsgevoelens (blok E). Eén schaaleenheid conservatiever in cultureel opzicht betekent een daling van 6%. Dus behalve dat de politieke inbedding van de rechtsgevoelens minder duidelijk is – in vergelijking met het percipiëren van privacy-waarborgen –, is ook de aard van de conservatieve instelling anders. Een laatste frappant punt dat de voorlaatste kolom nog laat zien, is dat er slechts drie directe effecten zijn van de categorieën van de structurele variabelen (blok C). Alleen bij jongeren van 18 tot 24 jaar en ouderen van 55 tot 64 jaar en in geringe mate bij degenen in de inkomenscategorie 3250 tot 5000. Dat er op rechtsgevoelens nagenoeg geen directe effecten van de structurele categorieën werkzaam zijn, betekent dat voor deze afhankelijke variabele de indeling naar structurele categorieën voor een groot deel een indeling naar cultureel conservatisme impliceert.

Tabel 3: Degenen die een sociale uitkering als een recht ervaren en degenen die onvoldoende waarborgen voor privacy percipiëren naar partijvoorkeur

	Klein links	PvdA	D'66	CDA	VVD	Klein rechts	Totaal
uitkering als recht	94	80	87	67	75	78	77
onvold. waarborgen privacy	57	47	31	15	15	7	31
	(80)	(439)	(75)	(297)	(234)	(45)	(1448)

Vervolgen we in tegenwaartse richting het causale schema, dan vragen we ons nu af waar de politieke-partijvoorkeur (relevant voor waarborgen privacy) op terug te voeren is. Tabel 2 laat in de middenkolommen zien dat in de partijvoorkeuren, ook buiten de culturele verschillen die met de twee vormen van conservatisme gepaard gaan, structurele tegenstellingen doorwerken (blok B). We komen daar zo op terug; eerst gaan we in op de betekenis van conservatisme. Uit blok D leiden we af dat het economisch conservatisme de aanhangers van de VVD plaatst tegenover die van de PvdA en Klein links en dat het cultureel conservatisme vooral de aanhangers van CDA en Klein rechts onderscheidt van die van PvdA, Klein links en D'66 (vergelijk Lammers en Peters 1988).

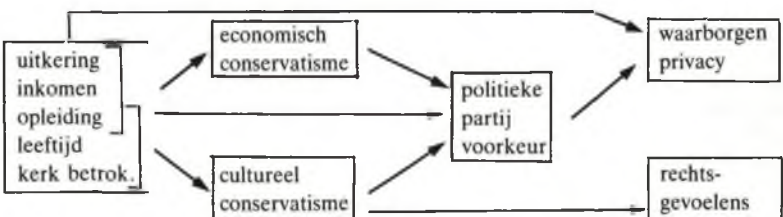
Ten slotte resteren de relaties tussen de structurele variabelen en de beide typen van conservatisme. Zoals blok A van tabel 2 laat zien, zijn er scherpe structurele verschillen in beide typen. De tendens is dat mensen met een hoog inkomen en mensen met een hoge opleiding in economisch opzicht conservatiever zijn, terwijl mensen met een uitkering, en in de lagere inkomens- en opleidingscategorieën in dit opzicht progressiever zijn.

Een heel ander beeld laat het cultureel conservatisme zien dat vooral bepaald wordt door leeftijd, gebondenheid aan een kerk en opleiding. Maar, om bij de laatste factor te beginnen, het zijn juist de hoger opgeleiden die in culturele zin meer progressief zijn en de lager opgeleiden (ls en lbo) die conservatiever scoren. Wat de twee andere factoren betreft, zijn het zoals verwacht de jongeren en de onkerkelijken die een meer progressieve en de ouderen en de kerkelijken die een meer behoudende instelling hebben.

5. Samenvatting en discussie

Op de eerste plaats kunnen we vaststellen dat het overgrote deel van de Nederlandse bevolking (naar onze inschatting ruim 75%) een sociale uitkering als een recht ervaart. Tegelijkertijd vindt een niet onaanzienlijk deel dat de privacy van de (potentieel) uitkeringsgerechtigden onvoldoende door overheidsinstanties gewaarborgd wordt. Binnen de onderscheiden bevolkingscategorieën komen deze opvattingen in verschillende mate voor. De belangrijkste variabelen en hun onderlinge relaties vatten we in het volgende causale diagram samen.

Schema 2: Causaal schema van relevante variabelen

In dit diagram tekenen zich vooral twee beïnvloedingspatronen af. Uitkering, inkomen en opleiding hebben een effect op de mate van economisch conservatisme dat op zijn beurt de politieke-partijvoorkeur (vooral VVD versus PvdA) bepaalt en vervolgens de mening of de privacy gewaarborgd wordt. Opvattingen over de vraag of de overheid wel of niet te ver gaat inzake inbreuk op de privacy, moeten dus voor een belangrijk deel vanuit een economische context begrepen worden.

De tweede lijn begint bij categorieën van opleiding, leeftijd en kerkelijke betrokkenheid. Deze beïnvloeden de cultureel conservatieve instelling die weer rechtstreeks zijn neerslag heeft op het als een recht ervaren van een sociale uitkering. Tevens bepaalt het cultureel conservatisme de partijvoorkeur (vooral CDA, Klein rechts versus PvdA, Klein links, D'66) maar deze werkt niet door op de gevoelens van recht. Het ervaren van een sociale uitkering als een recht dient dus vooral vanuit een culturele context begrepen te worden. Op enkele punten gaan wij nu nader in.

Recht op een uitkering. Met betrekking tot het denken in termen van recht op een sociale uitkering is de conclusie gerechtvaardigd dat de moderniseringshypothese, zoals opgenomen in schema 1, in haar culturele component houdbaar is. Wel past hierbij de ook door Adriaansens en Zijdeveld (1981) gemaakte kanttekening dat daarmee niet gezegd is dat het denken in termen van gunst in de sfeer van de sociale zekerheid totaal verdwenen is, maar dat dit gunst-denken opgevat kan worden als een *survival* voor een duidelijke minderheid. Dat uitkeringsgerechtigden niet significant meer gevoelens van gunst demonstreren dan de rest van de bevolking, lijkt een bevinding die niet past in het beeld dat uit onderzoek onder uitkeringsgerechtigden wordt opgeroepen (Van Bijsterveldt 1975, Woldringh en Van Rossum 1983, Terpstra 1985). Wij kunnen dit als volgt verklaren. Enerzijds zullen uitkeringsgerechtigden weliswaar het vragen en ontvangen van een uitkering als een weinig prettige aangelegenheid beschouwen; soms zullen zij de indruk krijgen dat zij om een gunst vragen of bij de gratie daarvan een uitkering ontvangen. Maar anderzijds is het denkbaar dat zij zich in de loop der jaren – de aangehaalde onderzoeken zijn van iets oudere datum – steeds meer, minstens verbaal, zijn gaan verzetten tegen stigmatiseringen die zouden dwingen tot het zich schamen voor en het verbergen van het feit dat men een uitkering ontvangt. Bovendien moeten wij ons realiseren dat uitkeringsgerechtigden geen homogene categorie vormen (Köbben en Godschalk 1986, Engbersen en Van der Veen 1987).

Samenvattend lijkt ons de door Adriaansens en Zijdeveld (1981) aangereikte ideaaltypische benadering van het denken in termen van recht en gunst op een sociale uitkering, vruchtbaar. Aansluitend willen wij overigens benadrukken dat het bovenstaande betrekking heeft op *opvattingen* over recht en gunst. Daarmee is nog niet veel gezegd over het *gedrag* van uitkeringsgerechtigden

noch over het gedrag dat anderen aan hen of aan een deel van hen kunnen toeschrijven. Wij perken onze uitspraak over de toepasbaarheid van de benadering van Adriaansens en Zijderveld dus verder in.

Waarborgen voor privacy. Ten aanzien van de perceptie dat door de bemoeienis van instanties ter uitvoering van de sociale verzekeringen en de sociale voorzieningen, meer of minder inbreuk wordt gemaakt op de privacy van (aspirant-) uitkeringsgerechtigden, heeft ons onderzoek ook aanwijzingen opgeleverd voor de plausibiliteit van de moderniseringshypothese. Burgers moeten zich in de ogen van een aanzienlijk deel van de bevolking een te ver gaande bemoeienis laten welgevalen. De mate waarin men er een dergelijke perceptie op nahoudt, blijkt in ons onderzoek op de door ons verwachte wijze te variëren naar de mate waarin men traditioneel is ingesteld. Daar kan aan toegevoegd worden dat uitkeringsgerechtigden opvallend vaker dan de rest van de bevolking te kennen geven dat de privacy onvoldoende gewaarborgd is.

Politieke voorkeur. Wij gaan ten slotte in op de variatie in politieke voorkeur, de culturele variabele die een belangrijke rol speelt bij de verklaring van de perceptie van waarborgen rond privacy. Heel duidelijk komt uit ons onderzoek naar voren dat er een samenhang bestaat tussen politieke voorkeur en het onvoldoende aanwezig achten van waarborgen voor privacy. Degenen die een voorkeur hebben voor partijen die worden aangeduid met Klein links zijn sterk oververtegenwoordigd bij degenen die onvoldoende waarborgen percipiëren, gevolgd door aanhangers van de PvdA. Aanhangers van D'66 vertonen een gemiddeld beeld. Zij die een voorkeur hebben voor CDA en VVD zijn duidelijk oververtegenwoordigd onder degenen die voldoende waarborgen aanwezig achten. Vooral de aanhangers van Klein rechts geven in zeer sterke mate aan dat de privacy voldoende gewaarborgd is. Onze bevindingen voor de afzonderlijke politieke groeperingen komen in sterke mate overeen met hetgeen Berghuis en Kommer (1984) hebben gerapporteerd over het percipiëren van sociale uitkeringen. Zij concluderen dat de perceptie van misbruik vooral bepaald wordt door een moreel oordeel over de juistheid van het bestaande maatschappelijke bestel. Vermoedelijk gaat het hier om drie samenhangende aspecten van een onderliggende houding: een positief moreel oordeel over het huidige maatschappelijke bestel (meer te vinden bij aanhangers van de rechtse partijen), het eerder percipiëren van misbruik van sociale uitkeringen en de mening dat de overheid ver mag gaan in de controle op de uitvoering.

Noten

1. Tot de sociale zekerheid worden gerekend de volksverzekeringen (bij voorbeeld AOW, verzorgd door de Raden van Arbeid), de werknemersverzekeringen (bij voorbeeld de werkloosheids- en WAO-uitkeringen via Bedrijfsverenigingen) en de sociale

voorzieningen (bij voorbeeld de Algemene Bijstandswet waarvoor de uitkeringen door de Gemeentelijke Sociale Dienst worden verstrekt) (zie onder andere: Fortuyn 1983).

2. De keuze van de verklarende variabelen berust op resultaten van eerder ondernomen, meer exploratieve analyses (Fiselier e.a. 1988).

3. In het interview is deze uitspraak de respondent in positieve richting voorgelegd: mensen met een uitkering worden door de overheid rechtvaardig behandeld.

4. De afwezigheid van samenhang verbaast niet. Want hoewel wij beide variabelen geplaatst hebben in de context van een proces van modernisering, dienen we ons te realiseren dat gevoelens van gunst en recht verwijzen naar opvattingen over de grondslag van sociale zekerheid als waarde in een verzorgingsstaat, terwijl de perceptie van waarborgen voor privacy betrekking heeft op de beeldvorming rond de praktijk van de uitvoering van de sociale zekerheid als geheel van voorzieningen.

5. Wat deze variabele betreft merken we op dat het SOCON-materiaal geen informatie bevat over de vraag of de respondent te maken heeft of heeft gehad met één of meer instanties op het terrein van de sociale zekerheid. Wij hebben geprobeerd bij benadering vast te stellen welke mensen zeer waarschijnlijk geheel of gedeeltelijk op een uitkering zijn en/of waren aangewezen. Wij duiden deze totale categorie aan met 'uitkeringsgerechtigd'. Daartoe rekenen wij WAO'ers en werklozen alsmede een gedeelte van de categorie die een bruto maandinkomen voor het huishouden van f 1.500,- of minder opgeeft. Alhoewel ook de AOW-uitkering gerekend kan worden als behorend tot het stelsel van sociale zekerheid, hebben wij deze categorie niet opgenomen in de definitie van uitkeringsgerechtigden en wel omdat de categorie AOW'ers samenvalt met de categorie 65-70-jarigen. Voor een uitgebreide beschrijving van wat we onder een uitkeringsgerechtigde verstaan verwijzen we naar Fiselier e.a. 1988. Op basis van de gehanteerde definitie wordt 11.2% van degenen tussen 18 en 70 jaar als uitkeringsgerechtigd beschouwd. Dit percentage wijkt niet sterk af van beschikbare gegevens over de totale Nederlandse bevolking. Het Sociaal en Cultureel Rapport 1986 geeft voor de bevolking tot 65 jaar voor 1985 een percentage van 13%. Leggen wij eenzelfde leeftijdsbeperking aan dan komen wij op een vergelijkbaar percentage van 11.8.

6. Onder Klein rechts rekenen we SGP, GPV, RPF, CP en onder Klein links PPR, CPN, PSP en EPV. Als missing werden gedefinieerd: geen, andere partij, geen antwoord, wil niet zeggen, weet niet. De missings (19% van alle respondenten) werden in de analyse als één geldige categorie opgenomen, maar zijn in tabel 2 buiten beschouwing gelaten.

7. Cramer's V is berekend op de tabel met de frequenties die gecorrigeerd zijn voor de invloed van andere variabelen. In het ANOTA-programma van Keller e.a. wordt deze niet gegeven. Om de significantie van een voor andere variabelen gecontroleerde samenhang te bepalen gaan we af op de Pearson chi-kwadraat die voor de tabel met gecorrigeerde frequenties te berekenen is. Overschrijdt deze de kritieke waarde bij het 5% onbetrouwbaarheidsniveau, dan noemen we de betreffende waarde van Cramer's V significant. We merken op dat aan de gecorrigeerde frequenties, geschat op basis van een ANOTA-analyse, dezelfde verdeling van verwachte frequenties correspondeert als aan de geobserveerde frequenties. Hierdoor worden geobserveerde en gecorrigeerde Cramer's V's met elkaar vergelijkbaar.

Geraadpleegde literatuur

Adriaansens, H., A. Zijderveld, *Vrijwillig initiatief en de verzorgingsstaat*. Van Loghum Slaterus, Deventer 1981.

- Beek, E. van de, G. Engbersen, C. Schuyt, R. van der Veen, *De hulpverlening van Instellingen Sociaal Raadsliden en Bureaus voor Rechtshulp in ontwikkeling*. Sociologisch Instituut RU, Leiden 1984.
- Berghuis, A., M. Kommer, *Opinies over belastingontduiking en uitkeringsmisbruik en over maatregelen ter bestrijding daarvan*. Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage 1984.
- Bijsterveldt, Q. van, *Een sociale voorziening en haar cliënten*. IVA, Tilburg 1975 (dissertatie).
- Bons, A., E. Hogenboom, K. van den Bosch, *Van de regel in de drup. Verslag van een onderzoek naar de effecten van regelgeving op de handelingsvrijheid van mensen met een inkomen rond het minimum*. Stichting Weerwerk, Nijmegen 1988.
- Engbersen, G., R. van der Veen, *De tragiek van de verzorgingsstaat*. In: K. Schuyt, R. van der Veen (red.), *De verdeelde samenleving, een inleiding in de ontwikkeling van de Nederlandse verzorgingsstaat*. Stenfert Kroese, Leiden 1986: 195-208.
- Engbersen, G., R. van der Veen, *Moderne armoede, overleven op een sociaal minimum*. Stenfert Kroese, Leiden 1987.
- Felling, A., J. Peters, O. Schreuder, *Religion in Dutch Society 1985, documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1985*. Steinmetz Archive, Amsterdam 1987.
- Fiselier, A.A.M., E.J.H. ter Heine, J.G.M. Lammers, *Opvattingen onder de Nederlandse bevolking over het aangewezen zijn op een uitkering*. Bijdrage voor de Vlaams-Nederlandse studiedagen voor sociologen en antropologen, 7-8 april 1988, Antwerpen.
- Fortuyn, W. (red.), *De Nederlandse verzorgingsstaat, terugblik en vooruitzien*. Kluwer, Deventer 1983.
- Gier, H. de, *Voor alle zekerheid, sociaal beleid in maatschappelijk-cultureel perspectief*. VUGA, 's-Gravenhage 1987 (dissertatie).
- Heek, F. van, *Verzorgingsstaat en sociologie*. Boom, Meppel/Amsterdam 1972.
- Israels, A.Z., *Path analysis for mixed qualitative and quantitative variables*. *Kwantitatieve Methoden* 19 (1985): 73-87.
- Jacobs, Th., *Van gunst naar recht, fasen in de overgang van de middeleeuwse naar de hedendaagse welzijnszorg*. Paper Nederlands-Vlaamse Sociologendagen, Amsterdam 1984.
- Keller, W., A. Verbeek, J. Bethlehem, ANOTA, analysis of tables. In: P. Debets, A. van Meurs, S. Veling, A. Verbeek, *Symposium Statistische Software*. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 1985: 155-173.
- Köbben, A., J. Godschalk, *Een tweedeling van de samenleving?* Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1986 (2e druk).
- Lammers, J.G.M., J. Peters, *Achtergronden van politieke partijvoorkeur: een toepassing van correspondentieanalyse*. *Sociologische Gids*, 35 (1988): 246-267.
- Maassen, G., M. de Goede, *Uitkeringsfraude in de publieke opinie*. *Intermediair*, 21 (1985): 4, 1-5.
- Pinker, R., *Sociologie en sociaal beleid*. Boom, Meppel/Amsterdam 1973.
- Rossum, G. van, Cl. Woldringh, M. Knapen, *Leven met de bijstand, interimrapport over de levensomstandigheden van een aantal bijstandsontvangers en hun beleving daarvan*. ITS, Nijmegen 1980.
- Schuyt, C., *Het rechtskarakter van de verzorgingsstaat*. In: J. van Doorn, C. Schuyt (red.), *De stagnerende verzorgingsstaat*. Boom, Meppel/Amsterdam 1978: 73-96.
- Sociaal en Cultureel Rapport*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1982, 1984, 1986.
- Terpstra, J., *Consumentisme in de sociale zekerheid?* *Intermediair*, 20 (1984): 7, 47-51.
- Terpstra, J., *Aan de poort van de Sociale Werkvoorziening*. ITS, Nijmegen 1985.

Veldkamp, G., *Schets van de leer van de sociale zekerheid*. Kluwer, Deventer 1984.

Woldringh, Cl., G. van Rossum, *Bijstandsccliënten, hun levensomstandigheden en ervaringen*. ITS, Nijmegen 1983.